

Iš Rollo May knygos “The Cry for Myth”

Iš anglų k. vertė Kristina Aidietienė

## Mitas ir atmintis

Vos tik baigiau rankraštį, supratau, ką reiškia gyventi su mitu ir ką reiškia gyventi be jo... Tas žmogus, kuris mano galintis gyventi be mito arba už jo ribų, tarsi išrautas iš šaknų, neturi tikro ryšio nei su praeitimi, nei su protėvių gyvenimu, kuris tęsiasi jame, nei su šiuolaikine žmonių visuomene. Šis jo proto žaisliukas niekada neužgriebia gyvybės gelmių..

— C. G. Jung

Adrienne, sulaukusi beveik trisdešimties, per pirmuosius terapijos seansus ne kartą teigė galvojanti apie savižudybę. Ji nuolat svarstydavo apie šuolį į upę arba žengimą prieš sunkvežimį. Kai primindavau jai, kad jeigu ji iš tiesų norėtų padaryti vieną iš tų dalykų, akivaizdžiai galėtų tai padaryti, ji liaudavosi tuo keliu eiti. Tačiau ji toliau elgdavosi taip pat: į kiekvieną seansą ateidavo sujaudinta dėl visko, beveik kaskart kartodama: „Esu didžiausioje krizėje, kokioje kada nors buvau!“

Frazė „Aš negaliu“ per kiekvieną seansą skambėdavo dešimtis kartų; beveik visada, kai siūlydavau kokią nors interpretaciją, ji ją sutikdavo suirzusi sakydama „Ne“. Atrodė, kad ji tarsi maitinosi savo pykčiu. Mintyse tyliai svarsčiau, kad iki šiol jai turbūt pavykdavo išsisukti su tokiu elgesiu, nes ji buvo stulbinamai graži moteris. Jos neurotinis elgesio modelis akivaizdžiai ėmė irti. Tačiau kaip surasti prieigą, per kurią galėtume prie to priartėti?

Vieno iš ankstyvųjų seansų metu ji pradėjo sakydama: „Nežinau, ar ši valanda bus terapija, ar ne. Esu šoko būsenoje.“ Ji pravirko, o tada verkšlenančiu balsu tęsė, kad jos vaikinai išsinuomojo butą, kuriame jai vietos neatsirado. Jis ją atstūmė, ir ji buvo visiškai sukrėsta. Tada ji tarė: „Tu turi ką nors pasakyti... kažkas turi numesti bombą.“

Aš tam pritariau. Paklausiau, ar ji suvokia savo balso toną, kuriuo man sako visa tai? Atsakymas buvo „Ne“. Tada paklausiau, ar prisimena, jog ankstesnio seanso metu teigė, kad jai jau gana šio vyro ir svarstė išmesti jį lauk? „Ne“. Taip pat atkreipiau dėmesį, kad per kiekvieną

seansą ji pasakodavo tą pačią istoriją, tik su kitais veikėjais. Ėmiau svarstyti, kodėl ji apskritai atėjo į terapiją; ar tik tam, kad rastų raudų sieną, prie kurios galėtų išsiverkti?

Tai šiek tiek išsklaidė įtampą, tačiau terapijoje vis dar nepajudėjome iš vietos. Tuomet paprašiau jos papasakoti ankstyviausius vaikystės prisiminimus. Ji pateikė du.

Pirmasis buvo apie senelį, kuris sirgo ir merdėjo; jis vėmė geltonu skysčiu. „Mane užplūdo aiškus suvokimas, kad esu visiškai bejėgė ką nors dėl to padaryti.“

Antrasis prisiminimas tiesiogiai siejosi su tuo, ką tuo metu nagrinėjome: „Žaidžiau su mama, kad esu kūdikis. Aš vaidinau, kad esu užgautas kūdikis, o ji mane guosdavo, keisdavo vystyklius ir panašiai. Dalis šio žaidimo buvo tokia: kiekvieną kartą, kai ji ką nors padarydavo, aš turėdavau pasakyti: „Ne, tai nepadeda.“ „Man labai patiko šis žaidimas“.

Buvo visiškai akivaizdu, kad šis žaidimas jai patiko, nes ji jį tęsė visą savo gyvenimą ir dabar žaidė jį su manimi. Pirmasis prisiminimas yra papildantis: ji buvo bejėgė padėti seneliui, galbūt matė ir save, per gyvenimą einančią be jėgų ar gebėjimo paveikti aplinkinius žmones.

Tačiau antrasis prisiminimas buvo kur kas reikšmingesnis: „Aš esu užgautas kūdikis ir turiu įrodyti, kad man niekas negali padėti“. Šis modelis buvo mitas, formavęs jos elgesį visą gyvenimą bei tapęs puikia atspirtimi terapijoje. Kai atkreipiau į tai jos dėmesį, ji pagaliau pradėjo aiškiau matyti situaciją, ir mes galėjome tęsti terapiją, turėdami vilčių, kad ji bus sėkminga.

Kaip matome šios pasyvios, nervingos moters istorijoje – moters, kuri be galo kartoja tą patį žaidimą, siekdama įrodyti, kad pasaulis jai nepajėgus padėti – žmogaus asmeninis mitas dažniausiai ryškiausiai atsiskleidžia ankstyvuosiuose vaikystės prisiminimuose. Nesvarbu, ar konkretus prisiminimas *iš tiesų įvyko*. Tuo negalime būti tikri, ir iš esmės tai visiškai neturi reikšmės – nesvarbu, ar šis įvykis tikras, ar vaikiška fantazija. Dažniausiai pats klientas negali tiksliai pasakyti, ar tai buvo realybė, ar sapnas, ar prasimanymas. Su ta pačia problema teko susidurti ir Freudui, tyrinėjant savo kūdikių seksualumo teorijas – jis rėmėsi Viktorijos laikų moterų prisiminimais apie tai, kad jos buvo išprievartautos savo pačių tėvų. Iš pradžių Freudas šias istorijas priėmė kaip faktus, tačiau vėliau nusivylė, kai pradėjo įtarti, kad daugelis jų yra mitai, o realūs įvykiai. Vis dėlto šios istorijos yra tokios pat reikšmingos, kaip vaikystės mitai apie vaiko gyvenimą su arogantišku Viktorijos laikų tėvu, kuris tikėjosi, kad vaikas įvykdys kiekvieną jo norą. Svarbu ne pats įvykis, o pasakojimas kaip mitas, ir mūsų požiūriu reikšmingiausias klausimas yra būtent mito kūrimas apie įvykį — realų ar įsivaizduotą.

## ATMINČIAI REIKALINGAS MITAS

Atmintis daugiausia remiasi mitu. Mūsų sąmonėje įvyksta tam tikras įvykis — realus arba fantazijoje; mes jį įtvirtiname atmintyje, diena po dienos jį lipdydami tarsi molį — ir netrukus iš to įvykio sukuriame mitą. Tuomet šį mitą saugome atmintyje, kaip gairę būsimiems panašiams išgyvenimams. Mitas mažai ką pasako apie tiksliai žmogaus gyvenimo aplinkybes, tačiau jis daug atskleidžia apie patį žmogų, kuris prisimena. Žmogus tą įvykį iš naujo suformuoja, perkuria, čia suteikdamas spalvos, ten pridėdamas kelias detales — ir taip atsiveria jo asmenybė bei jo požiūris į gyvenimą. Kaip pasakytų Sartre: „Mitas yra transcenduojantis (*peržengiantis*) elgesys.“

Mitas susiformuoja iš vaiko dedamų pastangų suprasti keistas patirtis. Mitas sustato išgyvenimus į tam tikrą tvarką, tarsi sudėliotų dėlionę: truputį iš vieno įvykio, truputį iš kito. Per kūrybišką atminties veikimo procesą ir žmogaus proto nuoseklumo poreikį gimsta mitas. kuris vėliau yra „maitinamas“ — toliau plėtojamas ir stiprinamas. Mito sukūrimas vaikui suteikia palengvėjimą — didesnę ar mažesnę. Dažnai mitas yra vienintelis dalykas, už kurio vaiko protas gali užsikabinti, ir nesvarbu, ar jis skaudus — jis vis tiek bus mažiau skausmingas nei tikrasis įvykis. Mitas turi raminamąjį poveikį, net jeigu — o galbūt *būtent todėl* — jis pasakoja apie žiaurios dalykus. Poetė Susan Musgrave rašė,

You are locked  
in a life  
you have chosen  
to remember.

(*tu esi įkalintas gyvenime kurį pats pasirinkai atsiminti*)

Pasirinkimas dažniausiai būna nesąmoningas, bet nepriklausomai nuo to — veiksmingas.

Ką žmogus prisimena iš savo vaikystės, pavyzdžiui, iš antrųjų ar trečiųjų gyvenimo metų, dažniausiai tėra vienas ar du įvykiai, o tūkstančius kitų tuo metu vykusių dalykų jis pamiršta. Kūdikis per dieną maitinamas tris kartus, per metus guldomas miegoti 365 kartus, tačiau visa tai išblėsta iš atminties — jis prisimena tik tą vieną dalyką. Taigi prisiminimas yra visiškai nesusijęs su įvykio dažnumu — iš tiesų dažniausiai pamirštame būtent tuos veiksmus, kuriuos atliekame

dažniausiai, pavyzdžiui, kasdienį kėlimąsi ryte. Prisiminimas turi turėti kokią nors ypatingą reikšmę, svarbią prasmę tai mažai mergaitei ar berniukui.

Mūsų anksčiau tekste pateiktame pavyzdyje, Adrienės prisiminimai sukasi apie du įvykius. Laikui bėgant jie įgauna savų spalvų, o mitas dar labiau sustiprinamas „nelaimingos vaikystės“ motyvo. Netrukus ji jau turi „prisiminimą“ mito pavidalu, kurį po dvidešimt penkerių metų pasakoja man, savo terapeutui. Adrienė gyveno pagal antrinę savo senelio mirties mitą („Aš esu bejėgė ką („Aš esu bejėgė prieš išskylančias gyvenimo problemas“), tačiau jos pirminis mitas – pasitenkinimas neleidžiant pasauliui jai padėti. Taigi žaidimą, kurį ji žaidė su mama, ji tęsė visą gyvenimą: „Aš esu labai reikli, o pasaulis bejėgis ką nors dėl manęs padaryti“.

Tam tikru momentu mitas tampa sąsąmoningu, ir tuomet jis virsta štai kuo: „Koks malonus galios pojūtis mane apima, kai įrodau, kad pasaulis niekuo negali man padėti – iš tikrųjų aš net gyvenimą taip susidėliosiu, kad niekas negalėtų man padėti!“ Ji išmoksta jausti pasitenkinimą sakydama kitiems žmonėms – šiuo atveju savo terapeutui – „Ne, tai nepadeda“. Paradoksalu tai, kad šis galios neigimas ir suteikė jai tikrą galios jausmą savo aplinkoje ir pasaulyje, nors objektyviai žiūrint, toks elgesys buvo destruktivus.

Atmintis yra keistas reiškiny, o dar keistesne ji tampa, kai nagrinėjame ją kartu su mitu. Amerikos koledžų ir universitetų psichologijos kursuose studentams paprastai aiškinama, kad atmintis yra tarsi kompiuterio failų sistema – duomenų bazė, kuriame įrašomos kasdienės patirtys. Vėliau iš ten „prikeliame“ prisiminimus, kai jų prireikia. Koledžuose mums aiškinama, kad „taisyklės“, pagal kurias veikia atmintis, yra *įvykių naujumas, ryškumas ir dažnumas*. Tai reiškia, kad mes turėtume prisiminti tai, kas įvyko neseniai, ryškiai ir vyko dažnai.

Tai toli nuo tiesos. Visos šios psichologijos pamokų užduotys yra skirtos lavinti mechaninę, žodinę atmintį, *nesąmoningus* skiemenis (angl. *nonsense syllables*) – turite gerą atmintį, jei galite prisiminti tas nesąmones, kurias mokytojas užrašė ant lentos. Intelektualus „robotas“ lengvai prisitaiko prie tokių testų ir jų „teisės“ jam tinka, nes jam svarbiausia tik mechaninis įsisavinimas, o ne kūrybiškumas ar prasmė. Tačiau kūrybingi studentai dažnai jaučiasi įžeisti dėl tokių testų, nes jie žino (ar bent jau įtaria), kad visas šis projektas yra būtent tai, kaip jis ir vadinamas – nesąmonė.

Koks absurdiškas yra šis požiūris į atmintį! Koks klaidingas supratimas manyti, kad žmogaus atmintis neturi nieko bendro su prisiminimo reikšme ar prasme pačiam žmogui. Ernest Schachtel savo klasikiniame esė ir knygoje „Apie atmintį ir vaikystės amneziją“ (angl. „On

*Memory and Childhood Amnesia*“) rašė: „Atmintis niekada nebūna beasmenė, ji veikia remdamasi reikšme, svarbia konkrečiam žmogui“.

## ADLERIS IR ANKSTYVIEJI PRISIMINIMAI

Alfredas Adleris buvo pirmasis tarp ankstyvųjų psichoterapijos lyderių, kuris suprato ankstyvos vaikystės prisiminimų reikšmę. Išvalgus ir kuklus žmogus, jis pasižymėjo nepaprastu jautrumu vaikams. Būdamas vienas iš pirmųjų psichoterapijos lyderių, jis darė įtaką Harry Stack Sullivan per Adolph Meyer, kuris išvertė vieną iš pirmųjų Adlerio knygų ir buvo Sullivan psichiatrijos mokytojas. Būdamas Freudo kolega 20 amžiaus pradžioje, 1913 m. Adleris nutraukė ryšius su juo ir įkūrė savo mokyklą, kurioje centriniu dėmesio objektu tapo mitų socialinis aspektas. Jis tikėjo, kad neurozės priežastis yra „socialinio intereso“ stoka, t. y. neurotiški žmonės yra tie, kurie yra izoliuoti nuo savo bendraminčių ir kitų žmonių. Psichologinės problemos neišsprendžiamos tol, kol klientas neišugdo pakankamo socialinio intereso (t.y. susidomėjimo visuomene), kol jis nepripažįsta savo atsakomybės prieš bendruomenę. Todėl Adleris radikaliai priešinosi išimtinai meilės sau evangelijai; jis rinkosi kalbėti apie savigarbą ar integralumą, arba, pasitelkdamas savo specialią sąvoką – apie „socialinį interesą“. Jis taip pat priešinosi toms terapijos rūšims, kurios pernelyg akcentavo egocentriškumą ir savarankiškumą. Jis būtų kritikavęs narcisistinį požiūrį į save, „viskas man“, panašiai kaip Bellah ar MacIntyre. Galbūt dėl to Adleris dažnai yra nepakankamai pastebimas psichoterapijos raidoje Amerikoje – jo idėjos prieštariauja mūsų susižavėjimui narcisizmu ir egocentrizmu. (...)

Iš savo didelės patirties gydant vaikus, Adleris išvystė pagrindinę idėją apie „vedančią fikciją“ arba fiktyvų tikslą, kuris yra mito sinonimas. Tai reiškia reikšmingą įvykį ankstyvoje vaikystėje, kurį žmogus prisimena; šis įvykis paverčiamas mitu, kurį žmogus naudoja kaip gyvenimo tikslą, gairę, nesvarbu, ar įvykis buvo tikras, ar išgalvotas. *Per vėlesnius gyvenimo metus, žmogus nuolat grįžta prie savo fiktyvaus tikslo, kaip prie paslėpto mito apie save. Žmogus per šį mitą pažįsta save. (...)* Todėl Adleris visada paklausdavo kliento antrojo ar trečiojo terapijos seanso metu: „Koks tavo ankstyviausias vaikystės prisiminimas?“ Jis tikėjo, kad nėra atsitiktinių ar nesvarbių prisiminimų, o atminties procesas jokių būdu negali būti lyginamas su fotografiniu įrašu.

Žvelgiant į literatūrą – rašytinį atminties prieglobstį – randame įdomių poetų, aprašančių atminties funkciją. „Štai kam reikalinga atmintis“, – rašė T. S. Eliot (Thomas Stearns Eliot) savo kūrinio „Little Gidding“ pabaigoje:

For liberation—not less of love but expanding,  
Of love beyond desire ... and so liberation  
From the future as well as the past.

Atmintis gali mus išlaisvinti nuo prisirišimo, nuo troškimų ar prisirišimo prie neteisingų dalykų. Atmintis yra mūsų vidinės dirbtuvės, kuriose leidžiama vaizduotei klajoti, kur gimsta naujos ir kartais nuostabios idėjos, kur matome šlovingą ateitį, kuri mus jaudina. Atmintis ir mitas yra neatskiriami, tai apie ką aš niekada nesu girdėjęs psichologijos kursuose. Pasak Dante, atmintis gali paversti praeitį bet koku mitu, bet kokia istorija, bet kokia viltimi. Dante tikėjo, kad per mitą atmintis gali mus nuvesti pas Dievą.

*Atmintis yra kūrybiškumo motina.* Tai mitas, apie kurį verta susimąstyti. Juk būtent atmintyje saugome ir mėgaujamės reikšmingomis patirtimis, nuostabiais vaizdais, svarbiais įvykiais. Atmintyje šios brangios patirtys susijungia į mitą, kuris pasakoja mums istoriją. Sakome, kad „miegame su idėja“, ir pabudę galime jausti, jog atradome naują įžvalgą, tarsi tai būtų dievų dovana. Ir kas gali pasakyti, kad nėra? Mnemosyne, arba „Atmintis“, yra deivė, kuri surenka mūsų patirtis, iš kurių gimsta nauji atradimai, rašomi eilėraščiai, įkvėpiami didžiuliai kūriniai ir amžini paveikslai.